

imádni és ezt a maga dicsőségére és magasztalására csodálatos alkalmas eszköznek tartja.

Minő esztelenség tehát arra törekedni, hogy minden ember akaratja ellen is ugyanazon hitre vezetessék, mi nemcsak hogy nem lehetőség, de ha lehető volna sem szükséges. Bölcsebb a te fölfogásod, óh császár, ki senkinek meggyőződését el nem rablod hanem szabadon meghagyod, de azon feltétellel, hogy a vallás színe alatt és nevében az állam fölfogatására ürügyet, vagy a bűnök eltakarására leplet ne találjanak. Ezt a rörvényt én előnyösebbnek és az államra nézve hasznosabbnak vélem, mint a minap kötött békét a barbarokkal. Ugyanis ezzel a békével elérjük, hogy a barbárokkal és más idegen népekkel háborút ne folytassunk, de a te törvényed minden belvillongást, melyek közöttük dúltak, megszüntet. Mert korábban, mint jól tudod, ádázabbak voltunk önmagunk iránt, mint minden idegen ránk törő lovassága és gyalogsága és az államot jobban zaklatták, vádaskodások, melyekkel üldözte az egyik vallás a másikat, mint az összes barbár támadások a mi tartományaink ellen. Ezért hát, óh császár, hadd függjön kezekben az egyensúlyba hozott mérleg és ne engedd, hogy bármelyik serpenyő fölbillenjen- hogy így mindenek, kövessenek bármely vallást, egyetértve közösen könyörögjenek számodra az istentől boldog és tartós uralmat.

HEGEDŰS ISTVÁN.

A FESTETICH-CODEX S MÉG VALAMI.

A Fest.-c. egy ismeretlen másolatáról értesít Melich János a Nyelv. tud. Közl. 30. k. 350. lapján. Teljesen egynek mondja ugyan a Festetich-codex és a Vásárhelyi-másolat szövegét, de mégis a részletes bibliografiai leírás feladatának nyilvánítja annak eldöntését: hol teljesebb az egyik s hol kisebb terjedelmű a másik. A tartalom egymás mellé állításából az látszik, hogy csupán a »Paal uram betegsegerewl szerzet Imaadsaag« áll a codexben hátrább mint a másolatban, különben a lapok párhuzamosan haladnak.

A XVI. század végén készült másolatról csak annyit tudunk, a mennyiről M. J. értesít, azért erről nem szólhatunk: a Festetich-codexről azonban szükségesnek látunk annyit megjegyezni, hogy első sora: *Eth kezdethnek Bodog azon horay*, mindazokat a kik e codexről eddig szóltak, figyelmessé tehetné volna a codex mivoltára s tartalmának ehhez képest való méltatására. Toldy Ferencz figyelmét ez nem kerülte el, mert Irod. 2. kötetében világosan megírta, hogy: »tartalma *A Bódog asszony Horái esztendő által*. Közbe igtatva a 178. lapon: Pál uram betegségről szerzett imádság, mely 1493-ra mutat, végül: sz. Gergely pápa imádsága, és újabb kézzel: sz. János Evangelista könyvének elei.«

A Vásárhelyi-másolat első lapján aligha hibásan nem áll beírva: »1648-dik Esztendőben kinyomatott:« mert a pozsonyi kiadás 1643-ban jelent meg. (Szabó K. R. M. K. köt. 745. sz.)

Ennek az újabb másolatnak előkerülése is bizonyítja, a mi különben is gondolható volt, hogy a Horákat nem csupán Kinizsiné használatára fordították magyarra. Maga a Fest.-c. is régiebb kézirat másolata s alig lehet állítani, hogy a Vásárhelyi-másolat épen a Fest.-codex másolata volna, mert ilyen kézirat több is volt, ha ma ezen a kettőn kívül többet nem ismerünk is.

Az Amadé Judith példánya, mely gr. Bercsényi Miklós könyv- és kézírattára lajstromában *Liber praecatorius ad Beatam Virginem Mariam, Hungaricus, Amadé Judith* czímen fordul elő, nemcsak azért nem tekinthető kéziratnak, mivel A. Judith 1643 után is élt, hanem mivel a lajstrom mindig különbséget tesz a *liber* és *manuscriptum* közt, mint az ezután következő könyv czíménél is: *Liber praecatorius Sabathinus Pauli Esterházy ad B. V. Hungaricus*. Ezért amaz alatt az 1643-ban megjelent Magyar Officiumot, emez alatt pedig az 1691-ben megjelent magyar könyvet kell értenünk. (RMK. I. 745. 1413. sz. — *Könyvszemle 1881. 285. l.*)

Kinizsiné s Amadé Judit (előbb Pálffy né azután Erdődy né) neve eléggé mutatja, mily kelete volt a főrangú hölgyek körében a magyar nyelven írt imádságos könyvnek a XV. s XVII. században. Rimay János azt írja, hogy »mutathatnék Mária király és királyné asszony kezibe forgott imádságos magyar könyvecskét is.«

Egyrészt ennek a hagyományos szokásnak, másrészt a reformáció útján is erősödött nemzeti szellemnek tulajdonítható az, hogy a XVI. század közepe előtt Nádasdy Tamásné Sárvárott naponta magyar nyelven hallgatta a misét.

Luthernek 1523-ban a *Formula Missae et Communionis pro Ecclesia Vuittembergensi*-ben kifejezett abbeli óhajtása: *alioqui si futurum est, ut vernacula missa habeatur (quod Christus faveat) danda est opera, ut Epistolae et Evangelia suis optimis et potioribus locis legantur in missa* — valósult meg Sárváron. Hogy megvalósíthatott, azoknak a nehézkes zsoltár és hymnus fordításoknak köszönhető, melyek a Horák nyomán lehettek addig is ismeretesek, míg újabb fordítások nem készültek. Mert nálunk épen úgy érezhető volt e tekintetben a szükség, mint a németeknél, a miről Luther folytatólag így nyilatkozik: *Cantica velim etiam nobis esse vernacula quam plurima, quae populus sub missa cantaret, vel iuxta gradualia, item iuxta Sanctus et Agnus dei. Quis enim dubitat, eas olim fuisse voces totius populi, quae nunc solus Chorus cantat vel respondet Episcopo benedicenti. Possent vero ista cantica sic per Episcopum ordinari, ut vel simul post latinas cantiones, vel per vices dierum nunc latine, nunc vernacula cantarentur, donec tota Missa vernacula fieret. Sed poëtae nobis desunt, aut nondum cogniti sunt, qui pias et spirituales cantilenas (ut Paulus vocat) nobis concinrent, quae dignae sint in Ecclesia dei frequentari.*

Kár, hogy András, sárvári mester, elég hosszú levelében csak ily röviden említi ezt a dolgot, a miből azt sem sejtethjük, hogy a magyar mise szerkesztése kiktől származott; de azt megtudjuk, hogy Nádasdy né ezt örömebb hallgatta, mint a latint.

Sajnálni lehet, hogy Szalay József, kora halála miatt nem teljesíthetné abbéli ígéretét, hogy a Nádasdy család vallási hova tartozásának kérdését tüzetesebben ki fogja fejteni (*Nádasdy T. nádor csal. lev. Bevezetés XIX. 1.*). Az idézett helyen felemlített adatok közé illesztendő az itt következő levél tartalma is, melyhez még csak annyit jegyezzünk meg, hogy a sárvári udvarnak Dévay, Sylveszter s mások útján bizonyára volt tudomása Luthernek a vittenbergi egyház számára írt Formulájáról s abban kifejtett nézeteiről, melyekkel egészen megegyezett Nádasdynénak magyar mise hallgatása, miről egyebek közt így ír András mester:

Sárvár, 1545. július 24. András sárvári tanító Tolnai Pál deáknak.

Egregie domine frater et amice omnium quos terra alit charissime et observandissime. Gratiam et pacem in deo precor per Jesum Christum; nostram salutem et mei familiaritatis servitii perpetuam exhibitionem etc. Ego profecto non mediocri ducor admiratione, quis genius tuam adpullit dominationem ad scribendum, quum tum a tam multo tempore ne unum quidem Bce per tuas ad me dedisti litteras, una coniciebam te aut oblitum esse amicitiae aut latinitati vale dicere, quod unum sit factum ignoro, nec scio tuae ne an meae imputem negligentiae, quamvis ego volui tuam dominationem meis tentare exemplis, sed verebar ne importunus magis accederem quam officiosus. Sed ut has missa faciamus querimonias, ego tuae dominationi apud me nunquam inter morituras ago gratias, quod me prorsus ex cathalogo tuorum amicorum non expunxisti, quodque tuis me recreaveris scriptis, quas aequae summum bonum avidus expectavi, quod vero eadem dominatio mihi scribit, te non trahere sed agere dumtaxat vitam miseriae plenam partim doleo, partim vero letor, tristor enim quod mihi adeo amicissimus et qui es vita dignissimus pauperam cogeris ducere vitam, gaudeo vero eo quod qui vitati sunt in maximas incidunt tentationes, nonnunquam vero ex laqueo tentatorum vix se valent extricare divitiis abutentium et luxuriose viventium. Illorum enim deus venter est, et propediunt nimia crapula ne potiantur coelestibus et potissimum illi, qui bonum dicunt malum et malum bonum, ut sunt nostri sacrificuli et *μοναχοι κατως* — monachi, quibus credo brevi affuturum iudicium dei, attamen non praesentiunt sibi ipsis imminere interitum quod reddet justus iudex omnibus evangelio (így) et crucis inimicis. *Apud nos et potissimum inter plebeos Christus suum obtinet triumphum regnatque veritas, jam enim per dominam gratiosissimam dietim cogor patria lingua decantare missam, quam multo libentius attendit, quam latinam unacum omni clero, dominus quoque non refringat.* Et vero eadem dominatio excelentissima de mea certus fieri cupit fortuna, gratia sit divinae bonitati multo est obesior quam prius, habeo enim auditores usque ad summam filiorum LXX. aut etiam ultra, sine illis, quos mihi dominus magnificus docendos instituit, qui idem dominus multas mihi fecit promisiones et praecipue de missione ad studium etc. De Blasio vero illo Chepregiensi, qui me zelo insequabatur attamen non pietatis, in Kermend fungitur officio rectoratus. Tumulum vero asini tuae Dominationis est deletum

redactumque est in ortum et fertiles nobis produxit melones, qui si in asellos transfigurentur eidem mittere non negligam, mittamque VIII. ut integrum habeas numerum asinorum etc.

Andreas tuus ludi magister a Sarvar etc.

De codicibus vero Pellicani, plurima egi cum Matheo videlicet parcho Egerszegiensi, qui tum apud me erat, cum Tuae Dominationis litterae ad me sunt allatae, qui nullomodo dicit se ab eis posse avelli, sed potius amissum quoque recuperari etc. Cantionem vero tuae Dominationis a me postulatam remisi etc. Quid restat mihi, ut dicam tibi: vale, vale frater et amice et domine mihi unice chare, facque ut ne posthac arguaris negligentiae efficiasque oro per deum immortalem, ut amicitiam jam olim inter nos radicatam litterarum fasciculis fulcire confirmareque velis ne per negligentiam nostram prostrata jaceat cogaturque interire. Jesus conservet Tuam Dominationem in multa saecula roboretque te fulcro suae sacrae scripturae in fide jam olim tuo insculptae animo, ut fidus inveniatis iudice iudicii, quum descendet Christus ad retributionem unicuique juxta suam ipsius fidem etc. Carta non capit meum erga Tuam Dominationem animum ob dulcissima tua mecum colloquia. Hae olim sunt scriptae litterae, sed ad Vestram Dominationem euntes percipere nequiverunt. Ex Sarvar feria 6 in profesto divi Jacobi a nato servatore 1545.

Dominus Georgius Pernezith in lecto decumbit valetudinarius etc.

De statu domini tui me certifies oro.

Kivül: Egregio domino Paulo Literato de Tolna, nunc agenti in Swi domino, fratri et amico charissimo pateant.

Éredetije fél ív 2 rét, a zárlaton zöld viasz pecsét nyomával. Az Országos Levéltár kincstári osztályában. (Vegyes levelezések.)

Sz.

